

ДРАГОЉУБ ЈОВАНОВИЋ: ЖИВОТ У ВРЛИНИ

(*Драгољуб Јовановић*, зборник радова са округлог стола посвећеног стогодишњици одбране доктората Драгољуба Јовановића, одржаног под покровитељством Града Пирота, 29. априла 2024. године. Уредници проф. емеритус Љубиша Митровић, проф. Петар Анђелковић; Историјски архив Пирот, Пирот 2024; 582 стр.)

Мало је политичких делатника (Јовановић је најпре био деловао као самостални интелектуалац у склопу Група за социјалну и културну акцију, потом као члан Земљорадничке странке и, коначно, као опозициони првак и вођа Народне сељачке странке) и идеолога попут Драгољуба Јовановића (коначно, Јовановић је о себи говорио као о идеологу, а као таквим чини га и чињеница да је јасно дефинисао сељаштво као засебну класу која своје циљеве остварује кроз прецизно омеђен сељачки социјализам) који су, упркос свом

импознатном делу, остали на маргинама колективне памети. Заправо могли бисмо рећи да је, од како је почетком последње деценије прошлог века побуђено интересовање за Слободана Јовановића, (у више наврата штампани су и Јовановићеве сабрани списи) Драгољуб Јовановић остао једини чији је грандиозни опус (свакако обимнији од Јовановићевог и по много чему, барем када говоримо из угла политикологије, значајнији) остао суштински скривен за истраживаче који тек последњих година показују више интересовања за лик и дело ове значајне фигуре српске политике и науке.

Управо тим поводом, а на стогодишњицу Јовановићеве одбране два доктората на Сорбони и завршетка издавања његових сабраних дела (укупно је, благодарећи залагању породице, пре свега унука Срђана Јовановића и Стеле Дамњановић-Ћирић, у периоду између 1997. и 2023. објављено 34 тома, са 20.000 страница текста) у Пироту је 29. априла 2024. одржан Округли сто, на којем је, поред мултидисциплинарног истраживања Јовановићевог дела значајна пажња посвећена покретању иницијативе за оснивање сталног тела које би се, обједињујући тренутне индивидуалне напоре и лична интересовања, у потпуности посветило истраживању лика и дела Драгољуба Јовановића.

Као својеврсни подстрек даљем истраживању Јовановићевог наслеђа, крајем прошле године штампан је и зборник са 26 радова које су уредници проф. емеритус Љубиша Митро-

вић, проф. Петар Анђелковић и приређивачи Срђан Јовановић и Стела Дамњановић-Ћирић, сходно области истраживања сместили у пет тематских целина: 1. Социолог и мултидисциплинарни интелектуалац; 2. Непоколебљиви моралиста и идеолог; 3. Сељачки социјалиста; 4. Политика између ауторитарно-макијавелистичке праксе и социјалдемократске ангажованости; 5. Мисионар хуманизма.

1. Приказујући Јовановића као социолога и мултидисциплинарног интелектуалца, Љубиша Митровић у тексту „Научна релевантност и друштвена актуелност трансдисциплинарног дела Драгољуба Јовановића” проблематизује Јовановићев свеукупни допринос социологији, указујући истовремено на значај који у његовом делу имају рад и парадигма друштвеног развоја. Посебно, Митровић наглашава утицај који су на Јовановића оставили француски мислиоци, пре свих, француска социологија.

Полазећи од комплексности дела Драгољуба Јовановића, Митровић доноси закључак о сложености његовог лика, тражећи да се у истраживању истог напусте уски идеолошки колосеци у које се Јовановић, у зависности од опредељења истраживача, смешта. Заправо, Митровић правилно запажа да Јовановић једини осећај дуговања има према својој социологији, а да све оно што се око ње креће или се развија у додиру са њом, посматра као, условно речено, мање важно, као нешто сачим се његова социологија може, а и не мора нужно додирнути. Тамо где је преклапање остварено, Јовановић тражи начин да делује, док тамо где доминира разилажење, он тражи могућност да акцију избегне.

Због тога, Митровић поручује да се Јовановићево дело, „неправедно и неправилно” најчешће своди на анализу тих преклапања и разилажења, на његову манифестацију кроз конкретни опозициони рад, што свакако није погрешно, али није ни довољно да се схвати његова комплексност, сходно чињеници да је Јовановић значајан траг оставио у области социологије рада, социологије економског живота и аграрне политике, из којих је, коначно и долазио до закључака које је потом спроводио (или је настојао да то учини) у практичном бављењу политиком.

Јовановић, поручује Митровић, ни у науци није био прост теоретичар. Као следбеник Светозара Марковића, он је прихватио идеју по којој наука свој пуни и прави карактер доби-

ја тек пошто се стави у службу заједнице, тек пошто до пуног изражаја дође њена практична примена. Зато Митровић у Јовановићу види пре свега практичара, човека који је настојао да оствари јединство свих сфера свог ангажовања, што је, коначно, условило мултидисциплинарност у раду и из ње проистеклу идеолошку неухватљивост.

Као најважнији Јовановићев допринос у области социологије, Митровић истиче истраживање рада, културе рада и индустријских односа, у чему се, како поручује, са пуним правом може сматрати пиониром не само на југословенском, већ и на ширем европском и светском простору. У том контексту, посебан акценат Јовановић ставља на сељаштво, па као такав даје немерљив допринос истраживању села у светским оквирима. Заокруживањем своје социологије селом, Јовановић је, закључује Митровић, постао угаони камен без којег није могуће разматрати читав низ питања везаних за руралну културу, морал, економско организовање и коначно политичку борбу.

2. Представљајући Јовановића као идеолога и моралиста, Петар Анђелковић ће у тексту „Морални оријентир у визији Драгољуба Јовановића за блатно доба у које смо зашли” нагласити да је творац „сељачког социјализма” спадао у ону групу делатника и мислилаца који су били чврсто уверени да највећи проблем човечанства не лежи у економској, већ у моралној кризи, која даље производи све друге, које су њена проста манифестација.

Овакав Јовановићев став, сматра Анђелковић, добија на посебној тежини ако се стави у контекст његовог просветитељског доживљаја света у којем се, успоном индустрије, дошло на позиције изједначавања напретка са степеном развоја техничко-технолошких услова живота. Уместо да прихвати ову парадигму, Јовановић је дубоко забринут над чињеницом да је техничко-технолошки развој довео не до пада морала, већ до тенденција његовог пуног занемаривања као корективног фактора у животу политичке и шире друштвене заједнице.

Та чињеница, отрезнила је Јовановића од просветитељског позитивизма, приближивши га у извесној мери и конзервативним песимистима (Јовановић није био ни крајњи песимиста, као што није могао бити ни потпуни оптимиста) који су сматрали да је про-

грес могућ, али условљен читавим низом фактора, међу којима питање морала заузима доминантну позицију. Заправо, Јовановић, по Анђелковићевом мишљењу, човека покушава да сагледа крајње објективно, коликогод је то могуће поручујући да је истрајавање на животу у врлини заправо једини предуслов јачања личне и грађанске храбрости као својеврсног цемента без којег није могуће поставити темеље правдољубиве, ако не већ и праведне заједнице (по оној Ничеовој да је од истине свакако вреднија љубав према истини).

Живот у врлини тако за Јовановића постаје једино истинско мерило стварног постојања, док као његове основне императиве поставља: служење (другоме), лишавање (себе сваке врсте материјалне задовољштине и почасти), поштење (у обављању свих послова) и стрпљивост (као мера разумевања другог и самоограничавања).

Јовановић је, сматра Анђелковић, стоик, он тражи живот у складу са врлином, са свачетири њена императива, али он није (само) аскета, већ и делатник. Он прихвата критику Светозара Марковића да живот у врлини који се не излива на друштво нема посебну вредност и у коначници представља својеврсни излаз самозаљубљености и презрења према свету, што је допуштено, будући да само по себи урушава императив служења другоме, што је први предуслов врлине.

Отуда и не чуди то што своју пуну манифестацију императиви врлине доживљавају у раду, у чину стварања, одакле се, упућује Анђелковић, код Јовановића напредак човечанства не може посматрати изван моралног успона појединаца и група. Зато, на питање, да ли будућност припада врлини, Јовановић даје позитиван одговор који није израз некакве утопистичке вере у прогрес, већ позив да се ка таквој будућности крене. Она није дата, већ задата и зависи искључиво од спремности човека да ради на сопственом моралном развоју. Заправо, једино такво кретање које има све карактеристике успијања, осигурава будућност, будући да свако удаљавање од живота у врлини нуди деструкцију која код Јовановића представља прост проток времена, али не и „будућност” као могућу форму живота у чијем средишту се налази питање: да ли више треба тражити или давати, односно питање да ли сам у свом и туђем животу први „Ја” или је то други?

3. О Јовановићу као „сељачком социјалисти” значајну забелешку оставили су Сретен

Јелић, Татјана Јовановић и Марија Поповић са Пољопривредног факултета Универзитета у Београду. Поцртавајући Јовановићев допринос истраживању и афирмацији задруга и задругарства у Србији, поменути аутори у истоименом тексту у први план стављају Јовановићево инсистирање на „економској демократији”, односно на идеју о нужном укључивању радничких и сељачких кооператива у процес доношења политичких одлука у међуратној Краљевини СХС/Југославији.

Оцењујући да је у својим захтевима био не само међу пионирима идеје о кооперативном устројству економије, а преко ње и политике, већ и један од ретких који су се овим питањем бавили и теоријски, посвећено, Јелић, Јовановић и Поповић наглашавају да за Јовановића задругарство, ма колико било оснивано из економских побуда има и своју дубљу, моралну димензију. Задруге, како наводе аутори, по мишљењу Драгољуба Јовановића не могу опстати уколико у њима нема јасно дефинисане групне свести, идеје о заједничком циљу и коначно „прилично развијеног осећаја солидарности” који се у перспективи творца „сељачког социјализма” изједначава са врлинским животом.

Отуда, задруге имају могућност обликовања карактера, а осим тога, Јовановићу је више него познат и њихов допринос очувања целовитости српског народа и његове културе, која се, оног момента када је савремена српска држава почела да иде путем „вароши”, кроз индустријализацију која је потискивала сељачки идентитет, нашла на маријини. Управо враћање сељачке културе и сељачког идентитета у политички фокус, био је један од водећих мотива који су Јовановића покретали на политичку акцију. Успех на том пољу, сматрао је Јовановић, не само да се остварује паралелно са моралним успијањем, већ у исто време, морална обнова која је могућа само уколико се заједница окрене својим почелима, покреће и на трагање за потиснутим селом.

4. У делу зборника посвећеном Драгољубу Јовановићу као практичном политичком борцу, прво место заузима текст др Момчила Исића „Драгољуб Јовановић о узроцима слома Краљевине Југославије” у којем аутор проблематизује Јовановићев однос према Хрватима, као питању које у значајној мери оптерећује не само истраживаче његовог дела, већ и самог Јовановића, поготово у периоду

након Другог светског рата када са значајним огорчењем пише о држању својих некадашњих сабораца из опозиционих редова према Србима, али и према усташком режиму у НДХ.

Пролазећи кроз Јовановићеве списе, Исић закључује да је опозиционарско деловање од 1940. године оснивача и шефа „Народне сељачке странке” било не прости избор услед околности, већ последица много дубљег разумевања стварности и свести да се не може живети врлим животом уколико се истовремено припада оним групама за које се верује да су морално проблематичне.

Управо из те потребе, сматра Исић, Јовановић је као главног кривца за турбулентне односе унутар међуратне Краљевине, а последично и за њен пад, одредио Двор и српске политичаре који су, сходно својој политичкој култури и традицији, следили политику краља Александра која се неретко налазила у колизији са интересима друга два народа, Хрвата и (значајно мање) Словенаца. Из недостатка свести о потреби договора (на који, по Јовановићу, наводе неограничени интереси већ љубав према Југославији и потреба да се иста очува, што није могуће без компромиса њена три носећа народа), сматра Јовановић, а преноси Исић, изродили су се и други проблеми: искључење Хрвата из процеса доношења Видовданског устава, губитак поверења међу „старим” демократијама Запада, невољност успостављања дипломатских односа са СССР-ом, окретање ка Италији и Немачкој као невољним савезницима у настојањима да се пацификују унутрашњи проблеми.

Поред овог, као друге значајне факторе који су довели до краха југословенске државе у априлу 1941. Јовановић, према Исићу, налази у расположењу Хрвата који су се у пресудном моменту понашали не као заштитници заједничке државе, већ као петоколониши, али и у расположењу несловенских народа, пре свега Немаца који су од самог почетка били најпре незадовољни, а потом и отворено непријатељски настројени према јужнословенској заједници.

Сви ови фактори, закључује Исић, повезани општом кризом морала, резултирали су најпре неспремношћу да се Краљевина Југославија брани, а потом и slabим отпором за који су, како наглашава Јовановић, били спремни готово искључиво Срби.

5. Дајући коначну оцену о Драгољубу Јовановићу, Љубинко Милосављевић у послед-

њој тематској целини насловљеној са „Мисионар хуманизма”, а у тексту „Човекова судбина и улога породице у очувању културног наслеђа” у први план истиче изузетну духовну снагу о којој, како бележи, сведочи вера у могућност моралног успињања човека, исказана кроз потпуну посвећеност стварању, чак и у „најнеповољнијим животним околностима”, као што су робија, дуготрајни боравци у самицама, скривање од немачких потера и друге.

Јовановић, запажа Милосављевић, лако прихвата околности у којима је, сматрајући да оне са једне стране јесу резултат деловања туђе воље, на коју не може да утиче, а са друге, производ личних одабира до којих се дошло настојањем да се живи у врлини. Он не жали због избора које је начинио, нити се жали на последице истих. Јовановић је увек и на сваком месту потпуно свестан својих опредељења и разлога, што својим стваралаштвом и потврђује. Своју судбину, Јовановић воли свим срцем, али не зато што је, као наметнуту од виших инстанци прихвата као нешто непромењиво, што не може да мења, али може, јер мора, да разуме (докле може), већ као реалност коју сам својим избором обликује.

Како то чини врлински, Јовановић и у својим позним годинама ствара, трудећи се да, без нарицања над својом судбином, најпре сам схвати своје изборе, како би их предао у наслеђе породици и оном делу јавности који за њих покаже довољно воље.

* * *

Значај овог зборника је вишеслојан. Најпре, он је драгоцен извор података за будуће истраживање Јовановићевог лика и дела; као такав, он нуди нова читања и интерпретације, а у добром делу представља и пионирска истраживања, будући да је Драгољуб Јовановић и даље недовољно истражен у нашој академској заједници.

Конечно, овај зборник чији се аутори у својим радовима баве осветљавањем Јовановићевог лика представља и својеврсни извор за промишљање о времену у којем настаје, дајући у исто време и могућност да се упркос новим/старим моралним кризама остане слободан. У том смислу, посебну пажњу завређује Јовановићева идеја да се не може бити у врлини на месту које се разуме као морално проблематично, те да се врли циљеви не могу

остваривати са и међу морално упитним појединцима и групама. Овај став разобличује хипокризију савремене српске политике која се најчешће маскира идејом „поправке” „трулог” система или „радом изнутра” и даје могућност да се делује по сопственој савести, без

обзира на историјски суд о учињеном. Човек има право да греши и да при томе остане слободан, докле год учињена грешка долази из личног доживљаја света, а не наметнутог тумачења.

Стево М. Лајчевић
 мастер политиколог
 Музеј Срема, Сремска Митровица
 lapcevicst@gmail.com